

Citation style

Zilynskyj, Bohdan: Rezension über: Aleksandr Sergeevič Gogun, Stalinova komanda. Ukrajinské partyzánské jednotky v letech 1941-1944, Praha: Academia, 2019, in: Český časopis historický, 2021, 1, S. 177-180, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/683e3247fb314b00b563419fdd45076d>

český časopis historický

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

historií a geografii založil s Friedrichem Ratzelem historicko-geografický seminář lipské univerzity. To vše ovlivnilo další svazky *Deutsche Geschichte*, které mnohem výrazněji reflektovaly nejenom vztahy mezi hospodářskými a sociálními dějinami a hmotnou kulturou, ale do výkladů 17.–18. století zapojily mnohem více i psychologii, vztahy mezi ideální a materiální kulturou (s. 446).

S koncem 19. století se již dá hovořit o tom, že spory o Lamprechtovo pojetí dějin postupně utichaly, Lamprecht byl na vrcholu kariéry, nicméně stále hledal nové podněty. Zajímaly ho dějiny na jedné straně regionální, na druhé straně světové. Organizoval vznik semináře pro regionální dějiny a dějiny osídlení na univerzitě stejně jako vznik Institutu für Kultur-und Universalgeschichte, jako nezávislého ústavu financovaného saskou vládou. Lamprecht také hodně cestoval po světě, mj. do USA, zajímal se i o teorii kulturního rozvoje Číny.

Kolem roku 1909 byl na vrcholu pedagogické kariéry, výrazně narůstal zájem o studium u Lamprechta a on sám rád učil, měl velmi blízký vztah ke studentům (s. 505–519). Následovalo však jeho rektorské působení a angažování se v reformě vysokoškolské pedagogiky, aby univerzity mohly – řečeno jeho slovy – „*zůstat na výši doby*“, k čemuž patřila i genderová problematika – zapojení žen do vysokoškolského života.

Lamprecht si uvědomoval, že historická věda se vyjadřuje i k současnosti, zajímal ho i třídní boj a celkově napětí ve společnosti, hospodářské a sociální vztahy, mírové hnutí (Bertha von Suttner), angažoval se v problematice mezinárodního porozumění (Verband für internationale Verständigung) a kulturní obnově. Jeho angažování v politice se však mýjelo s nastupující realitou, která směřovala k první světové válce... V závěru života ještě stihl navázat kontakty s Henri Pirennem, ale poslední měsíce života byly poznamenány těžkou chorobou: Chickering shrnuje možné choroby, které ho postihovaly (choroba jater a ledvin, spekulovalo se o anémii, akutní leukémii apod.).

Třebaže se Chickering občas neubránil trochu udivenému pohledu Američana na některá evropská specifika (např. starobylost rektorských obřadů a funkce jako takové: s. 617–620) a místy obtížně hledal hranici toho, co a jak podrobně vysvětlovat z vnějších souvislostí Lamprechtova života a jeho kariéry, je zjevné, že to víceméně zvládl – samozřejmě musel počítat s různě poučeným čtenářem. Chickeringova kniha bude zřejmě na delší dobu nejpodrobnější Lamprechtovou biografií, využitelnou i pro řadu dalších badatelských témat konce 19. století, s nimiž se Karl Lamprecht během svého života setkal.

Bohumil Jiroušek

Alexander GOGUN

Stalinova komanda. Ukrajinské partyzánské jednotky v letech 1941–1944

Praha, Academia 2019, 463 s., ISBN 978-80-200-2920-1.

Kniha ruského historika působícího v Berlíně vypráví o té části protinacistického odboje v okupované Ukrajině, kterou organizovali a kontrolovali komunisté. K českým čtenářům se dílo dostalo jedenáct let po prvním ruském vydání. Překlad pořízený zkušeným Liborem



Dvořákem přihlédl i k ruské reedici a k anglické verzi knihy. Nakladatelství Academia pokračuje vydáním této knihy v chvalyhodné snaze přiblížit českým čtenářům složité zákruty moderních ukrajinských dějin. O rok dříve než Gogunova monografie vyšel překlad knihy Poláka Grzegorza Motyky, o rok později nabídlo nakladatelství překlad souboru studií Ukrajince Volodymyra Vjatrovycě.

Vesměs jde o knihy velmi rozsáhlé a založené na důkladném studiu. Napsali je autoři, reprezentující tři národnosti, které se v moderních ukrajinských dějinách nejvýrazněji a nejbezprostředněji „stýkaly a potýkaly“. Tato skutečnost je jistě vítaná. Umožňuje trpělivým čtenářům, neznalým zmíněných jazyků, ponořit se do tematiky, ve které by bylo radno se vyznat, mj. vzhledem k složitému

vývoji ukrajinské státnosti v posledních třech desetiletích. Je zbytečné zdůrazňovat, že ani v tomto případě žádné zázračné Ariadnino klubko neexistuje. Vysvětlit natrvalo všechna různocení, týkající se ukrajinského aspektu druhé světové války, se nemůže podařit. Důvodem jsou velmi odlišná východiska všech tří zaangażovaných národních (a státních) historiografií, trvalé politizování tematiky i její naprosto protikladné začlenění do historických mýtů a představ všech tří národů.

Vzhledem k uvedeným okolnostem by čtenář přivítal, kdyby byl překlad Gogunovy knihy opatřen stručným autorovým životopisem nebo komentářem k jeho dílu. Nemělo by tu jít o programové ovlivňování čtenáře. Na mysli mám spíše vysvětlení okolností vzniku díla i toho, jak je lze hodnotit v kontextu jiné literatury vydané k tomuto tématu. Gogun přistoupil k výkladu neobyčejně složitého tématu dobře připraven. Týká se to jak znalosti starší odborné literatury a edic, tak nesmírně bohatého archivního materiálu. Osobně bych přivítal, kdyby byla v jeho práci obsažena i kapitola o typologii použitých pramenů, a to včetně poučení o jejich hodnotě a rizicích spojených s jejich užitím a interpretací. Na podobný problém ostatně narážejí jistě i badatelé zkoumající další výrazné oblasti protinacistického odporu, např. v někdejší Jugoslávii.

Takto může mít čtenář knihy nejednou dojem, že se ztrácí v široším „lese“ nejrozumnějších osobních svědectví (často dochovaných v Gogunově osobním archivu), oficiálních zpráv i relací různého určení, či memoaristické literatury. Často je totiž s ohledem na strukturování knihy využito jen zlomku celého svědectví. Znalost místa a funkce příslušné zmínky v kontextu celého pramene nám schází.

To je jedna z mála kritických připomínek, které mohu vyslovit při hodnocení knihy. Jsem si však vědom toho, že autor nemohl při využití shromážděného materiálu postupovat jinak. Dodatečná četba plného znění příslušných pramenů, pokud byly edičně zpřístupněny, by tu jistě pomohla mnohé lépe vysvětlit, ale takovouto „doplňkovou lekturu“ si bude chtít či moci dopřát jen menší část čtenářů.

Text knihy je rozdělen do sedmi kapitol. Příslušné rozčlenění materiálu je logické a diskutovat je možno jen o pořadí jednotlivých kapitol. Gogun začíná výkladem o složitém

a byrokratizovaném systému několika typů partyzánských jednotek, podřízených různým celoukrajinským, ale především celosvazovým centrům. Naznačuje složité vztahy a v jistém směru i vzájemné konkurování těchto center. Tyto skutečnosti měly nejednou vliv i na situaci přímo v terénu. Vzájemný poměr jednotlivých partyzánských skupin a jejich vedoucích činitelů nebyl nikdy úplně zbaven problémů, podobné skutečnosti však byly vnímány v moskevském centru bez zbytečného dramatizování.

Z Gogunova výkladu si také můžeme udělat obrázek o složité struktuře jednotlivých partyzánských oddílů, která začala být uplatňována, jakmile už mohla být činnost partyzánů řízena shora, z moskevského centra. Tuto tendenci, plně harmonizující s celým stalinským zbyrokratizovaným systémem, bylo možno realizovat až v druhé fázi nacistické okupace Ukrajiny, kdy se fronta posunula od Stalingradu zpět k Ukrajině.

Dnes na nás např. zapůsobí jako projev zvláštního formalismu to, že v partyzánských oddílech měly existovat stranické a také komsomolské skupiny. Zůstává ovšem otázkou, nakolik byly požadavky směřující shora dolů realizovány v praxi a zda nebyly vnímány samotnými partyzány jako projev nadbytečného formalismu, bez kterého se sovětský systém neobešel v míru ani za války. Ostatně nelze pochybovat o tom, že část venkovanů začleněných do partyzánských oddílů neměla nejmenší důvod stalinismus vyznávat.

Přejdeme-li od první kapitoly k dalším, vidíme, že autor se nejprve pokusil charakterizovat každý ze tří roků, kterými partyzánské hnutí na ukrajinském hnutí prošlo od poloviny roku 1941 do léta roku 1944. Podmínky kvantitativního rozvoje partyzánského hnutí a také počtu, typu i míry úspěšnosti jeho akcí se průběžně měnily.

Gogun si v této souvislosti všímá specifčnosti situace v jednotlivých regionech Ukrajiny. Konstatuje např., že na jihozápadě, reálně kontrolovaném Rumunskem, rozsáhlé partyzánské hnutí vůbec nevzniklo. Nebylo to jen důsledkem specifických přírodně-krajinných dispozic, ale také odlišnými poměry vládnoucími pod německou a rumunskou okupací. Rozdíl mezi ukrajinským severem a jihem měl ovšem obecnější platnost, protože partyzáni operovali především na severu.

Cenné je Gogunovo upozornění na odlišnost situace v severozápadních regionech Ukrajiny, tedy ve Volyni a Haliči. Zde se pro změnu lišily dvě formy nacistické správy a míry uplatňovaného teroru. Mimo záběr Gogunova zájmu zůstaly okrajové části Ukrajiny – Krym, který byl tehdy součástí ruské svazové republiky, a někdejší Podkarpatská Rus, okupovaná Maďarskem. Ta zůstala zprvu, byť spíše zdánlivě, mimo zájem organizátorů sovětského partyzánského hnutí.

Pro Volyň a Halič, kam sovětští partyzáni pronikali jen pomalu a s nemalými obtížemi, využil Gogun vzácné možnosti srovnávat zkušenosti získané studiem nejen prosovětského, ale i protisovětského ukrajinského partyzánského hnutí a také polského odboje. Ten usiloval o obnovu meziválečné *Rzecz Pospolitą*, ale z taktických důvodů a nepřítli prozřetelně hledal spojení s prosovětskými partyzány. Toto potřebné srovnávání trojího typu odboje přichází ke slovu na různých místech knihy. Je zjevné, že autor by byl schopen sepsat větší srovnávací studii o tomto tématu. To by umožnilo srovnávací analýzu prohloubit a dovést daleko dál k užitku všech tří historiografií.

Věcný obsah Gogunovy knihy je dán postupem v rámci kapitol. Nejprve autor popisuje typy činnosti rudých partyzánů a rozlišuje asi šest základních druhů, které se samozřejmě doplňovaly a prolínaly. Poté zkoumá složení partyzánských jednotek, zejména z hlediska sociálního a národnostního, zamýšlí se však také nad často výrazně nadsazovanými údaji o počtu partyzánů.

Poté se Gogun ještě jednou vrací k vlastní činnosti partyzánů a zaměřuje se na způsob zajišťování proviantu a ošacení stejně jako na akce, programově provokující nacistická odvetná opatření. Ta měla pro vesničany často zcela katastrofální důsledky, ale pomáhala zvyšovat počet těch, kteří chtěli nechtěli hledali u rudých partyzánů útočiště a museli se samozřejmě podříditi jejich disciplíně a pořádkům.

Poslední dvě kapitoly se zaměřují na dva dodatečné okruhy otázek. Autor zkoumá nejprve různé typy disciplinárních prohrěšků v prosovětském partyzánském hnutí a způsob jejich trestání. Poté se zaměřuje na vnitřní konflikty uvnitř partyzánského hnutí, ať jde o vztah oddílů s jejich nadřízenými orgány, nebo o vztah přímo mezi jednotlivými bojujícími oddíly. Závěr celé knihy se snaží na základě předchozího textu vymezit „zvláštnosti stylu Stalinovy partyzánské války“.

Celkově působí Gogunova monografie solidně a přesvědčivě. Čtenáře zbaví případných iluzí, které začal šířit hned po skončení války mýtus partyzánského hnutí a jeho vůdců. U nás pomáhaly při jeho propagování překlady vzpomínek některých ukrajinských partyzánských vůdců, např. Sydora Kovpaka. On i jiní, kteří měli to štěstí, že válečné události přežili, udělali poté v poválečné sovětské Ukrajině slušnou stranicko-politickou kariéru.

Četba knihy však zároveň vyvolává velmi ponurý dojem. Demytizace prosovětského partyzánského hnutí potvrzuje to, co Gogun zdůrazňuje hned v úvodu: partyzánské hnutí bylo součástí stalinského systému. Projevilo se to jednak v nezdravém poměru velitelů (včetně politických pracovníků) k „obyčejným“ partyzánům, ale i v taktice uplatňované ve velkém měřítku a „v zájmu věci“ proti vlastnímu civilnímu obyvatelstvu. Občas až nepředstavitelná a cynická krutost vedla nejen k vypalování usedlostí i celých vesnic, ale i k vraždění spolubojovníků, kteří se někomu jinému stali nepohodlní. Gogun dokládá také zabíjení novorozenců, kteří se narodili ženám, často přítomným v partyzánských oddílech.

Výsledkem četby takovýchto pasáží je nutně úvaha, která z bojujících stran se na území Ukrajiny vlastně dopustila největšího množství zločinů proti lidskosti. Neméně podstatná je otázka, proč jsou z takových zločinů i u nás tradičně obviňováni jen tzv. „banderovci“. Bez viny totiž nebyl v podmínkách boje všech proti všem asi vůbec nikdo.

Bohdan Zilynskyj